

## Η πανούκλα του Αλμπέρ Καμύ και το φαινόμενο του Ιδρυματισμού

**Έφη Μήτση**, τελειόφοιτος του Τμήματος Ψυχολογίας του Παντείου Πανεπιστημίου, ασκούμενη στο Θ.Χ.Π.ΑΝ.Α

Εποπτεία: Σάββας Μπακιρτζόγλου, ψυχολόγος Θ.Χ.Π.ΑΝ.Α

Ο ιδρυματισμός των περιθαλπομένων στο Θεραπευτήριο Χρόνιων Παθήσεων ειδικά και σε παρόμοιους φορείς γενικά, όπως και του προσωπικού, είναι ένα θέμα συζήτησης που έχει τεθεί στα πλαίσια των συναντήσεων της πρακτικής των φοιτητών Ψυχολογίας Παντείου Πανεπιστημίου και Καποδιστριακού.

Το φαινόμενο του ιδρυματισμού παρατηρείται σε περιπτώσεις μακροχρόνιας διαβίωσης στο εσωτερικό ενός σχετικά κλειστού ιδρύματος, όπως ένα ψυχιατρικό άσυλο, ένα λεπροκομείο, φυλακές και άλλα.. Αποτελεί την εκδήλωση μιας απόλυτης σχέσης εξάρτησης με το θεσμό του ιδρύματος. Δηλαδή, το φαινόμενο του ιδρυματισμού, επέρχεται με την χρόνια προσαρμογή ενός ατόμου στις κοινωνικές δομές ενός ιδρύματος, οι οποίες διαφέρουν με τον τρόπο τους από τις κοινωνικές συνθήκες έξω από αυτό.

Η αναγκαστική διαβίωση και παραμονή σε ένα φορέα ιδρυματικής μορφής, πολλές φορές οδηγεί σε παλινδρόμηση, σε μια συμβολική επιστροφή σε πρώιμα στάδια της ψυχοδιανοητικής εξέλιξης, επομένως σε έκπτωση μιας σειράς κοινωνικών κι όχι μόνο δεξιοτήτων, όπως στην αποεπένδυση του σώματος, το πρώιμο γήρας, διαταραχές της σεξουαλικότητας, αναστολή της ψυχοκοινωνικής δραστηριότητας, συναισθηματική αδιαφορία, έντονη ερεθιστικότητα. Συγγενικά με τον ιδρυματισμό σύνδρομα είναι η απανθρωποίηση (deindividuation), η ιδρυματική νεύρωση (institutional neurosis) και η κοινωνική κατάρρευση (social breakdown) (Τσαλίκογλου, 1996, σελ. 195).

Αξιοσημείωτη πληροφορία αποτελεί πως τον όρο «Ιδρυματισμό», τον εισήγαγε ο ψυχολόγος Rene Spinz για τις ψυχοδιανοητικές διαταραχές που πλήττουν το βρέφος κατά τον αποχωρισμό του από τη μητέρα και την τοποθέτησή του σε Ίδρυμα. Οι

διαταραχές αυτές που εκδηλώνονται συνήθως αν ο αποχωρισμός λάβει χώρα στους έξι πρώτους μήνες της ζωής του βρέφους, προκαλούν το φαινόμενο της «ανακλυτικής κατάθλιψης». Μεταγενέστεροι ερευνητές όμως γενίκευσαν τον όρο του ιδρυματισμού και τον προσάρμοσαν και στην περίπτωση εγκλεισμένων ενηλίκων.

Πολλοί επιστήμονες στο έργο τους έχουν ερμηνεύσει τον Ιδρυματισμό με διαφορετικούς τρόπους. Σύμφωνα με τον Grunhut, χαρακτηριστικό του ιδρυματισμού αποτελεί η διανοητική κενότητα (mental vacuity), με συμπτώματα τη χαοτική μνήμη, την αδυναμία συγκέντρωσης, την ανάπτυξη ψευδαισθήσεων, την αυτοαπογοήτευση. Οι Unkovic και Albin υποστήριξαν πως αναπτύσσεται μια τακτική προσαρμογής στο νέο περιβάλλον που θεμελιώνεται στη «φιλοσοφία της ελάχιστης προσδοκίας».

Ο Pinatel εισάγει τον όρο της «δεσμοτηριοφιλίας», προβάλλοντας την περίπτωση που το ίδρυμα γίνεται αντιληπτό στη συνείδηση πλέον ως το «φυσικό πλαίσιο» του εγκλειστού και καιοστώντας τη ζωή εκτός του ιδρύματος αδιανόητη. Σημαντικό παράδειγμα «δεσμοτηριοφιλίας» αποτελεί η περίπτωση του Robert Kay Ferguson, κρατούμενου σε φυλακή των Η.Π.Α. που έκανε αίτηση μετατροπής της ποινής του σε ισόβια κάθειρξη προκειμένου να μην αντιμετωπίσει την αβεβαιότητα της εκτός των τειχών ζωής. Το σύνδρομο του «πυρετού της πύλης» αποτελεί κατά κάποιο τρόπο ανάλογο της δεσμοτηριοφιλίας, με την έννοια του άγχους της επιβίωσης μετά την έκτιση ποινής.

Ο Morris στο έργο του «Κοινωνική Δομή και Ανομία», μελετά την τυπολογία αντιδράσεων φυλακισμένων, προκειμένου να εστιάσει στο μοντέλο εκείνο που είναι το πιο πιθανό να οδηγήσει στον ιδρυματισμό του κρατούμενου. Εντοπίζει πέντε βασικά πρότυπα συμπεριφοράς, του κονφορμισμού (conformity) και της καινοτομίας (innovation) τα οποία είναι λειτουργικά, της εξέγερσης (rebellion) και του χειρισμού (manipulation), τα οποία είναι δυσλειτουργικά για το θεσμό του ιδρύματος, αλλά όχι απαραίτητα για το άτομο και τέλος, της τυπολατρίας (ritualism), που αποβαίνει δυσλειτουργικό μόνο για το ίδιο το άτομο. Ο εξαρτημένος τυπολάτρης, ακολουθώντας τη «μηχανή», σταδιακά χάνει κάθε πρωτοβουλία, με αποτέλεσμα

χωρίς τη μηχανή, να μη μπορεί να αποφασίσει για τον εαυτό του έξω από αυτήν και να ανταπεξέλθει στις απαιτήσεις μια ανταγωνιστικής κοινωνίας.

Ο πλήρης προγραμματισμός της καθημερινότητας σε ένα ίδρυμα, οδηγεί στην ακύρωση της υποκειμενικής αίσθησης του χρόνου, αφού το άτομο δε διαχειρίζεται πλέον το χρόνο του όπως επιθυμεί, αλλά επιβάλλεται να τρώει ή να κοιμάται σε συγκεκριμένες ώρες. Η ατομικότητα συνθλίβεται και το εγώ βλάπτεται. Το άτομο ενδέχεται ως προστασία, να υιοθετήσει μια στάση ζωής ενός ατόμου στερημένου αυτονομίας και να φτάσει στο σημείο να υποδύεται ένα άψυχο αντικείμενο. Να θεωρεί δηλαδή ότι μπορεί να διατηρεί μια ελευθερία, ψευδαισθησιακή, ως άγαλμα, που όμως οδηγείται στο συμβολικό θάνατο.

### **Η πανούκλα του Αλμπέρ Καμού**

Η πανούκλα αποτελεί ένα από τα ωριμότερα έργα του βραβευμένου με Νόμπελ Αλμπέρ Καμού. Εκδόθηκε το 1947 και αφορά την πόλη Οράν, μια γαλλική επαρχία της αλγερινής ακτής. Ο Καμού αφηγείται μια ζοφερή περίοδο για το Οράν, όπου η πόλη είχε αποκλειστεί και τεθεί ολόκληρη σε καραντίνα από την υπόλοιπη χώρα, λόγω της επιδημίας πανούκλας που είχε ξεσπάσει. Περιγράφει τη νοσηρότητα της πόλης, τον αποκλεισμό και τον περιορισμό των ανθρώπων, την απομόνωσή του, την αλλαγή της συμπεριφοράς λόγω απελπισίας.

Πολλοί έχουν ερμηνεύσει την πανούκλα, συνδεδεμένη με το χρόνο έκδοσής της, ως το σύμβολο θανάτου εκατομμυρίων ανθρώπων κατά τη διάρκεια του Β Παγκοσμίου πολέμου. Όμως, η διαχρονικότητα ενός έργου τέχνης έγκειται στο γεγονός ότι μπορεί να ερμηνευθεί με ποικίλους τρόπους και να εκφράσει διαφορετικές καταστάσεις σε διαφορετικές εποχές. Η πανούκλα υπήρξε πρόταση μελέτης για το φαινόμενο του Ιδρυματισμού από έναν περιθαλπόμενο, φίλο της Λογοτεχνίας, στο φορέα του Θεραπευτηρίου Χρόνιων Παθήσεων. Η φύση του συμβολισμού της πανούκλας για το συγκεκριμένο φορέα θα μπορούσε να είναι διττή, διότι όχι μόνο ο φορέας αποτελεί μορφή ιδρύματος στο οποίο οι άνθρωποι ζουν κλεισμένοι σαν ένα άλλο Οράν, αλλά και βρίσκονται εκεί λόγω χρόνιων ασθενειών. Σημεία από το έργο που θα μπορούσαν να παραπέμψουν στον Ιδρυματισμό αναφέρονται και αναλύονται στη συνέχεια.

Στο τρίτο μέρος του έργου, περιγράφεται και αναπτύσσεται η κατάσταση στο Οράν στην περίοδο στασιμότητας που η επιδημία είχε ξεσπάσει εδώ και μήνες, αλλά δεν είχε μειωθεί. Τα θύματα ήταν χιλιάδες, η πόλη βρισκόταν σε κατάσταση εκτάκτου ανάγκης, τα πάντα καθορίζονταν από τις διαταγές του Εισαγγελέα και των γιατρών, οι άνθρωποι αποχωρίζονταν από τους αγαπημένους τους, τίθεντο σε καραντίνα, ή πρόσφεραν τη βοήθειά τους στις Υγειονομικές Υπηρεσίες. Εδώ, ο Καμύ αφηγείται μια κατάσταση που ταιριάζει σε πολλά σημεία με το φαινόμενο του Ιδρυματισμού.

«Οι συμπολίτες μας συνήθισαν την κατάσταση... Είχαν εξουθενωθεί ψυχικά και σωματικά. Εκείνη τη στιγμή είχαν ακόμη μνήμη, αλλά η φαντασία τους είχε χαθεί. Στη δεύτερη φάση της πανούκλας, χάθηκε και η μνήμη τους. Κανείς ανάμεσά μας δεν είχε πια μεγάλα αισθήματα. Όλοι όμως μοιράζονταν το κοινό αίσθημα της μονοτονίας. Η ακάθεκτη ορμή των πρώτων εβδομάδων είχε δώσει τη θέση της σε μια αμηχανία, που θα μπορούσε κανείς να την παρεξηγήσει για παραίτηση, αν και στην πραγματικότητα δεν ήταν παρά ένα είδος προσωρινής συγκατάθεσης. Τώρα τους έβλεπες απαθείς και αφηρημένους. Όσοι είχαν κάποια δουλειά, την έκαναν στο ρυθμό της πανούκλας, σχολαστικά, χωρίς εξάρσεις. Οι άνθρωποι είχαν γίνει μετριοπαθείς. Η ώρα της νύχτας είναι σκληρή για τον φυλακισμένο ή για τον εξόριστο, που έρχεται αντιμέτωπος με το απόλυτο κενό. Όλοι πια είχαν καταλάβει πως πανούκλα θα πει ν'απαρνιέσαι τα προσωπικά σου».

Στην παραπάνω περιγραφή, παρατηρούνται πολλά από τα θεωρητικά χαρακτηριστικά που έχουν αποδοθεί στο φαινόμενο του Ιδρυματισμού. Όπως οι πολίτες του Οράν συνήθισαν τις συνεχείς αποστειρώσεις και τον αποχωρισμό από τα αγαπημένα άτομα, ζώντας στη μονοτονία της επιδημίας, άλλοι άνθρωποι προσαρμόζονται στη μονοτονία ενός ιδρύματος. Οι πολίτες του Οράν απαρνήθηκαν το προσωπικό στοιχείο, έτσι και σε έναν ιδρυματικό χώρο ακυρώνεται η υποκειμενική αίσθηση του χρόνου και η διάθεση για προσωπική αξιοποίηση, αφού υπάρχει καθορισμός προγράμματος.

Συμπερασματικά, ο ιδρυματισμός είναι το αποτέλεσμα της εξάρτησης του ατόμου από το ίδρυμα, το ατομικό συνθλίβεται, απορροφάται από ένα απρόσωπο συλλογικό, το άτομο στερείται την ευκαιρία επιλογών. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται στην Πανούκλα: « οι πολίτες είχαν παραιτηθεί από κάθε επιλογή. Η πανούκλα είχε εκμηδενίσει κάθε αξιολόγηση. Κι αυτό γινόταν φανερό στο ότι κανείς δεν ασχολούνταν πια με την ποιότητα των ρούχων ή των τροφίμων που αγόραζε, αλλά

δεχόταν τα πάντα μαζί». Συνεπώς, όχι μόνο σημειώνεται αυτή η αδυναμία επιλογής, αλλά θα μπορούσε να παρακινήσει κάποιον να αναρωτηθεί, κατά πόσο εν τέλει ο ιδρυματισμός αφορά αυτά καθ'αυτά τα ιδρύματα και δεν επεκτείνεται συμβολικά και σε ολόκληρες κοινωνίες που επιτάσσουν προγραμματισμένο τρόπο ζωής, «συμβολικά ιδρυματοποιημένο». Αυτό αποτελεί αφενός ερώτημα προς διερεύνηση - είτε στα στενά πλαίσια ενός φορέα, είτε στα ευρύτερα κοινωνικά πλαίσια- και αφετέρου τροφή για πνευματική αναζήτηση, διαύγεια και δράση.

### **Βιβλιογραφία**

Albert Camus(1947 πρωτότυπη έκδοση-1990 μεταφρασμένη): *Η Πανούκλα*, Αθήνα, εκδόσεις Παπαζήσης.

Τσαλίκογλου(1986): *Μυθολογίες Βίας και Καταστολής*, Αθήνα, εκδόσεις Παπαζήσης.